

Володимир Удовик,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
директор Фонду Президентів України,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: udovik@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7749-8095>

**ДОКУМЕНТАЛЬНІ РЕСУРСИ ІНСТИТУТУ
ПРЕЗИДЕНТСТВА В РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН:
ФОРМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ**

У статті розглянуто форми організації формування та збереження документальної спадщини інституту президентства Республіки Казахстан, зокрема Бібліотека Першого президента Республіки Казахстан – Єлбаси, Музей Бібліотеки Першого президента Республіки Казахстан, Архів Президента Республіки Казахстан та ін. Досліджено особливості створення цих організацій, їхньої діяльності із забезпечення доступу до документів і матеріалів, представлення інформаційних ресурсів у світовій мережі, а також участь у корпоративних міжнародних проєктах збереження культурного та національного надбання.

Ключові слова: президентська бібліотека, музей, інститут президентства, Республіка Казахстан.

Пост президента в Республіці Казахстані було запроваджено 25 квітня 1990 р. З того часу інститут президентства змінювався, і на сьогодні в Казахстані склалася президентсько-парламентська форма правління з обранням президента на основі прямих загальних виборів терміном на п'ять років. Тривалий час посаду президента займав Н. Назарбаєв, який отримав офіційний титул Перший президент Республіки Казахстан – Лідер нації (Єлбаси), навіть є державне свято – День Першого президента Республіки Казахстан [11]. І до 2022 р., навіть уже склавши повноваження президента, Н. Назарбаєв відіграв велику політичну та суспільно-важливу роль у функціонуванні держави. Попри подальші конституційні зміни щодо обмеження президентської вертикалі влади та посилення ролі законодавчої гілки влади, підтримані на референдумі

5 червня 2022 р., президент Казахстану все одно залишається ключовою політичною та державною фігурою в Республіці [22].

Персоніфікація інституту глави держави та керівництво країною сильною, харизматичною, вірною цінностям конституціоналізму особистістю, на думку провідного дослідника інституту президентства в Казахстані В. Маліновського, виявилось найбільш вдалим й актуальним для сучасного розвитку цієї країни, зокрема в початковому періоді розбудови держави [12, с. 13]. Отже, меморіальна та документальна спадщина Першого президента є не лише цінним матеріалом для істориків, а й джерелом патріотичного виховання казахської молоді. Крім того, документальні ресурси, які створюються в результаті діяльності всього комплексу інституту президентства, становлять фундаментальну базу для ґрунтовного й послідовного вивчення президентської моделі розвитку та державного керування, численних ініціатив, проєктів, ідей Президента Н. Назарбаєва. Адже світ сприймав Казахстан через призму особистості Н. Назарбаєва [8, с. 6]. Тому до процесу формування, вивчення й залучення ресурсів президентства до науково-освітньої та політичної сфери задіяно різні установи, організації, які не дублюють функції, а доповнюють елементи цілісної інформаційної системи супроводження політичного розвитку країни.

Ці організації мають невеликий досвід функціонування, отже, їхню діяльність у сучасній історіографії та бібліотекознавстві ще недостатньо повно відображено. Публікації в ЗМІ та науковій періодиці присвячені, в основному, презентації нових установ і популяризації просвітницької діяльності [10, 18, 21, 26, 29].

Попри недостатню увагу фахівців до цієї проблематики, вивчення досвіду, форм організації та компаративістський аналіз з іншими країнами становить інтерес для країн, де лише відбувається пошук оптимальних моделей формування й збереження президентської документальної спадщини, зокрема для України.

Мета цієї статті – дослідити форми організації формування та збереження документальної спадщини президентської влади в Республіці Казахстан, їхні особливості, форми забезпечення доступу до документів і матеріалів, представлення їх в електронному інформаційному просторі.

Під час цього дослідження було використано методологію бібліотечної, інформаційної та історичної науки, зокрема порівняльно-історичний (виокремлення спільних й особливих рис функціонування президентських документальних колекцій у Казахстані та США), типологічний (виявлення сукупності схожих за природою об'єктів, компонентів,

явищ), проблемно-хронологічний (визначення хронологічних меж дослідження й послідовності викладення матеріалу), а також інші методи дослідження.

На сьогодні в Республіці Казахстан функціонують: Бібліотека Першого президента Республіки Казахстан – Лідера нації, до складу якої входить Музей Першого президента Республіки Казахстан, а також Архів Президента, Фонд Першого президента.

Державну установу «Бібліотека Першого президента Республіки Казахстан – Лідера нації» було створено відповідно до Указу Президента «Про деякі питання державної установи “Бібліотека Першого президента Республіки Казахстан – Лідера нації”» № 767 від 13 березня 2014 р. на базі багатофункціональної науково-аналітичної та гуманітарно-просвітницької державної установи «Назарбаєв-центр». Цим же Указом було затверджено Статут Бібліотеки, згідно з яким основними завданнями новоствореної установи є забезпечення функціонування особистої бібліотеки та особистого архіву Першого президента Республіки Казахстан, вивчення історії становлення й розвитку країни, ролі Першого президента в цьому процесі, а також науково-аналітичне та інформаційно-іміджеве просування всередині країни й закордоном його творчих ідей та ініціатив [19].

За словами діючого директора бібліотеки Б. Темірболата, в основі створення Президентської бібліотеки було покладено модель американських президентських бібліотек, головна мета – вивчення, систематизація та популяризація історичної спадщини Президента Республіки Казахстан. На відміну від президентських меморіальних музеїв у країнах Європи, Латинської Америки й Азії, саме американська модель поєднує архів, музей, бібліотеку та культурно-просвітницьку й науково-дослідну діяльність. Але при цьому Президентську бібліотеку Казахстану було створено при діючому главі держави, тому вона займалася науково-інформаційним й аналітико-прогностичним забезпеченням Президента країни та його апарату [9]. Так, за словами колишнього виконавчого директора бібліотеки (2015–2017) Б. Жумабекова, «найважливішим напрямом роботи Бібліотеки Першого президента виступає науково-аналітичний супровід президентського робочого графіка, а також реалізація широких ідеологічних і суспільних заходів на підтримку стратегічних ініціатив глави держави» [8, с. 6]. При діяльності Н. Назарбаєва на посту Президента інформаційну діяльність бібліотеки було спрямовано на: створення електронної інфраструктури для доступу до архівних документів глави держави; формування особистого книжкового фонду Президента; інфор-

маційно-аналітичний супровід діяльності Президента в актуальних питаннях державного керування та міжнародної діяльності; міжнародну співпрацю із спорідненими організаціями, а також провідними науковими центрами світу з метою обміну досвідом і створення експертного середовища.

Офіційне відкриття бібліотеки з участю Президента відбулося в липні 2014 р. Будівництво нового приміщення було завершено у 2013 р., автором проекту якого був відомий британський архітектор Н. Фостер. Загальна площа дев'ятиповерхового будинку становить понад 28 тис. кв. м і являє собою зразок екологічної архітектури, так як освітлюється та опалюється за рахунок сонячної енергії [4]. У цьому приміщенні, крім безпосередньо бібліотеки, розташовано апарат Фонду Першого президента, інтерактивний освітній центр «Ідеї, що змінили світ» та особистий архів Н. Назарбаєва.

За задумом архітектора, будівля представляє собою величезне вікно, спрямоване в небесний простір, що символізує життєву силу та енергію сучасного Казахстану [3].

На сьогодні бібліотечний фонд, який повністю доступний для читачів, складається з понад 34 тис. книг, зокрема близько 700 пр. з особистої бібліотеки Н. Назарбаєва, переданих у 2007 р. ДУ «Назарбаєв-центр» [7] (більшість книг мають дарчі підписи відомих світових політичних і культурних діячів).

Середня відвідуваність читального залу становить від 500 до 1 тис. читачів на місяць, зокрема науковці та студенти [29].

Крім того, через дистанційний доступ до зарубіжних баз даних, передплачених або наданих бібліотекою, відвідувачі мають змогу переглянути видання Всесвітньої електронної бібліотеки та Глобальної бібліотеки електронних журналів, електронної бібліотеки Конгресу США, Оксфордського та Кембриджського університетів.

Архівна колекція складається з фото-, відео-, аудіо- та традиційних документів, більшість з яких є унікальними й представляють значну історичну цінність. Архівний фонд становить понад 150 тис. од. зберігання. Найбільш цікавими для дослідників сучасної історії Казахстану є рукописи Н. Назарбаєва та документи з його особистими правками, коментарями, навіть ескізами різноманітних інфраструктурних об'єктів при розбудові нової столиці [9].

Як і в більшості президентських бібліотек, у Бібліотеці Першого президента функціонують виставкові зали, які висвітлюють життєвий та політичний шлях Президента. На виставках представлено особисті

речі Н. Назарбаєва, подарунки глав держав та офіційних делегацій, твори мистецтва, придбані за кошти Президента. Експозиції музейних експонатів розкривають багатогранну особистість Н. Назарбаєва з різних сторін. Наприклад, «Куточок творчості» та «Сімейний альбом» висвітлюють поетичні, композиторські, архітектурні таланти колишнього глави держави. З використанням інформаційних технологій представлено головні ідеї Н. Назарбаєва щодо формування казахської нації та розвитку держави, зокрема шість інтерактивних столів: «Казахстанський патріот», «Цінність влучного слова», «Ініціатива і партнерство», «Енергія змін», «М'яка сила» і «Світ навколо нас».

Як зазначалося вище, одним з пріоритетних напрямів діяльності бібліотеки є підтримка зацікавленості історією та формування в підростаючого покоління почуття гідності за свою державу, націю тощо. Так, при установі створено Центр виховання молоді «Кемел Ел» [6], який постійно організовує зустрічі школярів, переможців творчих та спортивних змагань з провідними культурними, науковими й політичними діячами країни, проводить презентації друкованих видань і документальних фільмів.

При бібліотеці також створено інтерактивний освітній центр «Ідеї, що змінюють світ», який займається проведенням просвітницьких заходів і навчальних програм з історії Казахстану, сучасного державотворення та актуальних суспільно-політичних питань. Під час навчання школярі та студенти за допомогою інтерактивних столів засвоюють навички критичного мислення й прагнення до пізнання. Вивчаючи історію становлення власної держави, ідеї та ініціативи її Першого президента, молоде покоління із часом долучається до реалізації цих ініціатив.

Культурно-просвітницька діяльність Бібліотеки Першого президента здійснюється через науково-освітню програму «Новий Казахстан: наше майбутнє в наших руках», спрямовану на впровадження інноваційних методів навчання. Заслугують на увагу реалізовані в попередні роки освітні проекти: «Політичні ініціативи Н. А. Назарбаєва в становленні та розвитку Республіки Казахстан»; «Історія та культура»; «Дитина й культура», «Астанознавство». Програма та проекти побудовано з урахуванням актуальних тем сучасності, розроблено понад 50 тем з різних аспектів історії становлення незалежної Казахстану, що відображають роль Першого президента в становленні держави, конституційного будівництва, формування партійно-політичної системи тощо [17].

Видавничу діяльність бібліотеки спрямовано на поширення праць казахських і зарубіжних авторів, присвячених вивченню й розкриттю різних аспектів життя та діяльності Н. Назарбаєва, а також дослідженню

сучасних міжнародних і геополітичних проблем у світі та їхньому впливу на розвиток Казахстану. У 2020 р. було презентовано біобібліографічний показник, присвячений політичній і культурній діяльності Н. Назарбаєва. Цікавий проєкт, реалізований бібліотекою у 2019 р., – видання спогадів сучасників Першого президента в трьох книгах «Єлбаси, якого ми знаємо» [24]. Це інтерв'ю, фотоматеріали друзів і колег Першого президента, починаючи з дитинства та під час політичного шляху до найвищої посади в державі.

У 2014 р. під час офіційного відкриття бібліотеки Н. Назарбаєву члени молодіжного клубу представили «Мобільну бібліотеку Лідера нації». Це мобільний додаток до всіх електронних пристроїв, у якому зібрано 28 авторських книг Н. Назарбаєва [5]. Необхідно зазначити, що ці твори також доступні на вебпорталі бібліотеки.

Розвиваючи міжнародне співробітництво, бібліотека спрямовує свої зусилля не лише на обмін інформаційними ресурсами, а й розвиток діалогу експертних товариств щодо актуальних проблем сьогодення. Так, було підписано меморандуми про співробітництво з Фондом ім. Ф. Еберта (Німеччина), з Китайською академією сучасних міжнародних відносин (КНР) та іншими відомими науковими центрами, «фабриками думки» США, Японії, Індії, країн ЄС, Центральної Азії та Кавказу [8, с. 6].

Таким чином, можна зазначити, що Бібліотека Першого президента Республіки Казахстан як багатофункціональна установа збрала найбільш повний документально-інформаційний ресурс не лише з особистого та політичного шляху Першого президента Н. Назарбаєва, а й комплекс документів і матеріалів про становлення й розвиток незалежної держави Казахстан. Серед головних завдань бібліотеки, крім накопичення, систематизації, зберігання документно-інформаційних ресурсів, на перший план виходить культурно-просвітницька функція з виховання молоді та просування позитивного іміджу держави й казахстанської влади на міжнародній арені через ряд міжнародних заходів.

Музей Першого президента в м. Астана було створено відповідно до Указу Президента від 28 серпня 2004 р. № 1431 «Про створення Музею Першого президента Республіки Казахстан» [25]. У березні 2005 р. він прийняв перших відвідувачів. За статутом музею, його основними завданнями як специфічного науково-дослідного та культурно-освітнього центра є культурологічне й науково-методичне забезпечення процесу формування і вивчення історико-культурної та соціально-політичної інформації на основі комплексного збирання, систематизації, зберігання,

дослідження, популяризації документів і матеріалів з життя й діяльності Першого президента Республіки Казахстан.

Спочатку музей був розташований у першій резиденції Н. Назарбаєва в м. Астана. Головна мета його створення – відображення процесів становлення й розвитку незалежного Казахстану через призму діяльності його Першого президента. Оскільки з ім'ям Н. Назарбаєва пов'язані всі головні події країни (незалежність, економічне зростання, світове визнання), то й політична історія в музейних експозиціях розкривається саме через діяльність Президента та його особисте життя. Музей більше орієнтовано не на висвітлення та реконструювання минулого, а на виховання патріотизму, підвищення самосвідомості серед населення й формування іміджу держави серед іноземних відвідувачів [14]. У 2016 р. музей було підпорядковано Бібліотеці Першого президента, а вже з ініціативи бібліотеки та за сприяння Фонду Першого президента у 2018 р. розпочалося будівництво нового приміщення для музею, оскільки стара будівля була розташована далеко від нового центру міста й не відповідала сучасним вимогам зі зберігання документів і матеріалів, а також не повною мірою забезпечувала їх відкритість для відвідувачів.

У 2020 р. відкрилося нове приміщення музею, розташоване поряд з бібліотекою. Головна особливість будівлі площею понад 40 тис. кв. м – це відсутність закритих приміщень і домінування світлих тонів над темними. Ці аспекти разом з використанням скляних поверхонь символізують ідею прозорості та відкритості громадянам та світовому співтовариству. Новий музей складається із семи виставкових та експозиційних залів, обладнаних передовими технологіями (голограмами, touch-моніторами, електронними картами, 3D-композиціями, інсталяціями, інтерактивними медіастолами для відгуків) [13]. Головна особливість цієї установи – домінування сучасних інтерактивних технологій у розкритті власних фондів і популяризації документальної спадщини Першого президента.

На момент відкриття музей зберігав понад 11 тис. музейних експонатів та близько 30 тис. книг [15]. Новітні технології дають змогу отримувати через цифровий доступ інформацію про експонати на трьох мовах: казахській, англійській, російській. У музеї представлено головні казахські державні символи, оригінали важливих історичних документів, особисті речі, нагороди Першого президента, а також подарунки від зарубіжних і казахстанських політичних та громадських діячів й установ, фото- і відеоматеріали про всі закордонні візити Н. Назарбаєва [2]. Велику зацікавленість у відвідувачів викликають старовинні експонати,

зокрема фрагмент шаблі Абилай хана, копія шаблі Сулеймана I, султана Османської імперії, військово спорядження японського самурая XVI ст. та ін. [9].

Музей проводить науково-дослідну та культурно-просвітницьку діяльність. Результати виконання наукових програм постійно публікуються в суспільно-політичному й науково-популярному журналі «Мірас», який музей видає з липня 2007 р. На сторінках цього видання, крім наукових і методичних розвідок, публікуються окремі фото та документи з особистого архіву Першого президента, які вперше вводяться в науковий обіг. У рубриці «Хроніка діяльності Президента» співробітники музею представляють моніторинг державної діяльності Н. Назарбаєва у внутрішній і зовнішній політиці.

Крім журналу, музей видає наукові монографії провідних казахських фахівців з політології, історії та права, тематичні збірники наукових статей, матеріали конференцій, науково-методичні видання в галузі музеєзнавства.

Одним з важливих напрямів наукової роботи є наукове проєктування експозицій, які відображають розвиток незалежного Казахстану та роль Н. Назарбаєва в цьому процесі. Результатом цієї діяльності є забезпечення оперативного оновлення виставок, створення тимчасових або виїзних експозицій, проведення реекспозицій, а також підготовка методичних праць із популяризації досягнень незалежного Казахстану через розкриття музейних фондів. Для висвітлення міжнародної діяльності глави держави, його ролі на зовнішній арені музей постійно реалізує спільні виставкові проєкти з посольствами Індії, Польщі, Росії, Угорщини, Японії та інших країн, а також з художніми галереями й міжнародними організаціями.

Важливим напрямом виставкової роботи є організація тематичних експозицій за межами музею в різних регіонах країни для залучення ширшого кола відвідувачів та ознайомлення громадян з національним і культурним надбанням.

Науково-просвітницьку діяльність музею спрямовано на побудову комунікативних зв'язків між владою та суспільством, молоддю й історичним минулим, експертним середовищем і представниками державного управління. Так, установа проводить різноманітні уроки-екскурсії, лекції, зустрічі з видатними людьми, засідання дискусійних клубів, презентації сучасних видань [13].

Із цією ж метою напрацювання музейних співробітників було включено в освітні електронні курси для молоді, зокрема «Астанатану», «Слбас-тану», «Школу лідерства», дискусійний клуб «Ақикат». Узагалі дитячій аудиторії музей приділяє багато уваги, зокрема в рамках реалізації

освітнього проекту «Дитина й культура» постійно проводяться заходи з участю школярів м. Астана, у тому числі й для дітей з обмеженими можливостями та особливими потребами. Фонди музею також використовуються при атестації вчителів історії освітніх закладів столиці Казахстану [16].

Підтримуючи ідею популяризації історії Казахстану, поширення знань та підтримки інтересу до дослідження становлення й розвитку нації та держави, музей виступає ініціатором й організатором багатьох міжнародних науково-практичних конференцій і круглих столів. Крім того, музей виступає одним з головних методичних центрів Казахстану із сучасного музеєзнавства, тому тематичні заходи цієї установи відвідують багато казахських і зарубіжних фахівців. Так, у травні 2022 р. музей провів вебінар «Екосистема музею: уроки пандемії» для співробітників казахських музеїв із залученням провідних фахівців та експертів країни. Починаючи з 2014 р., було проведено Міжнародну науково-практичну конференцію «Музей у сучасному суспільстві. Пошуки нових шляхів розвитку», Музейний форум «Сузир'я партнерів», а також ряд майстер-класів з музейної педагогіки та з актуальних проблем музейної справи в Казахстані за участі визнаних фахівці-музеєзнавців.

Отже, головне завдання, яке музей Першого президента успішно виконує на сьогодні, це побудова науково-інформативної та джерельної основи системи сучасних фундаментальних і прикладних досліджень з питань інституту президентства, державотворення, казахознавства, конституціоналізму тощо. За словами в. о. директора бібліотеки К. Актаєвої, музей вийшов за рамки висвітлення однієї особистості за прикладом американських президентських бібліотек-музеїв [13]. За роки існування музей сформував досвід актуалізації сучасних суспільно-політичних проблем і їх розв'язання за допомогою експертного середовища.

Фонд Першого президента Республіки Казахстан – Лідера нації створено у 2000 р. і є некомерційною організацією, затвердженою Першим президентом Республіки Казахстан, яку створено з метою сприяння утвердженню Казахстану як демократичної, світської, правової та соціально орієнтованої держави за допомогою збереження, вивчення й популяризації історичної спадщини глави держави та залучення громадян до реалізації ідей і проєктів засновника казахстанської державності Н. Назарбаєва.

Очолює фонд старша донька діючого Президента Н. Назарбаєва Д. Назарбаєва, доктор політичних наук.

Основні напрями діяльності фонду – це підтримка молодих учених, творчих працівників, студентів, наукових колективів як пріоритетного

напряму державної політики Казахстану у сфері науки й освіти; розвиток інклюзивного суспільства та конкурентного експертно-аналітичного центру; розширення міжнародного співробітництва й збереження культурного коду нації.

Ще один важливий напрям діяльності – це підтримка аналітичних і прогностичних досліджень проблем світової економіки, міжнародних відносин, геополітики, інформаційного суверенітету, інтеграції та євразійства, а також вивчення діяльності Першого президента Республіки Казахстан і його внеску у створення й зміцнення Казахстану як незалежної держави, розвиток міжнародного співробітництва, сприяння миру та стабільності. Для цієї мети при фонді було створено у 2003 р. Інститут світової економіки та політики (<http://iwer.kz>) як недержавний науково-дослідний інститут, спрямований на актуалізацію суспільних дискусій з питань суспільної трансформації в Казахстані із залученням представників державного керування, експертного середовища та громадських і міжнародних організацій.

Один з важливих напрямів діяльності фонду – проведення міжнародних заходів із залученням казахських і зарубіжних фахівців для пошуку оптимальних шляхів розв'язання актуальних проблем зовнішньої та внутрішньої політики Казахстану. Зокрема, за ініціативи фонду, у 2015 р. було започатковано діяльність одного з найбільш авторитетного в країнах Центральної та Середньої Азії дискусійного майданчика – міжнародного клубу “Astana club”. Щорічні засідання відбуваються за участі Н. Назарбаєва та провідних світових політиків [27].

Серед розгалуженої архівної мережі Казахстану виділяється Архів Президента Республіки Казахстан, утворений Указом глави держави у 1994 р. на базі Центрального державного архіву новітньої історії. До його складу увійшла та частина архівного фонду Комуністичної партії Радянського Союзу, зберігання якої здійснювали Сектор партійного архіву Інституту історії партії при Центральному комітеті Комуністичної партії Казахстану та Архів Алма-Атинського обласного комітету Комуністичної партії Казахстану [20]. На сьогодні Архів Президента є головним архівосховищем Адміністрації Президента та центром інформаційно-архівного забезпечення діяльності глави держави й державних органів, що забезпечують функціонування інституту президентства в країні [21].

Приміщення архіву, яке розташоване в м. Алмати та було побудовано в 1974 р., розділено на вісім архівосховищ загальною площею близько 29 тис. кв. м. Архів має свою філію у м. Астана. На 2021 р. архівний фонд склався з близько 3 тис. фондів [30], з яких понад 90 – фонди особо-

вого походження, зокрема чотири сімейні та два – архівна колекція [28]. Серед численних документів тут зберігаються оригінали нормативних актів, підписаних Президентом, тексти його виступів під час офіційних заходів.

Архів активно впроваджує новітні інформаційні технології та прискорює створення електронного архіву. На сьогодні співробітниками архіву оцифровано понад 160 тис. справ, а пошукову систему «Електронний архів» включено до реєстру інформаційних ресурсів на порталі «Електронного уряду Казахстану» [1].

Крім фондів президентських служб та інших органів державної влади, у цій установі зберігаються також документи політичних і громадських організацій, зокрема партії «Нур Отан», Соціалістичної партії, Казахстанського добровольчого історико-просвітницького товариства «Адилет» («Справедливість»), Всесвітньої асоціації казахів та ін., до роботи яких у свій час долучався Н. Назарбаєв. Серед багатьох архівних документів, які зберігаються в Архіві Президента, особливе місце займають історичні документи, які висвітлюють багатогранну діяльність глави держави Н. Назарбаєва. Зокрема, це фонд 5-Н «Президент Республіки Казахстан», фонд 7 «Президент Казахської РСР», фонд 98-Н «Фонд соціальних програм Назарбаєва Н. А.», фонд 48-Н «Республіканський громадський штаб на підтримку кандидата в Президенти РК Назарбаєва Н. А.» та ін. [23, с. 16–23].

З метою популяризації історико-архівної спадщини інституту президентства та вищої державної влади в Казахстані архів підготував і видав понад 60 збірників документів та довідково-інформаційних видань, зокрема матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Історія. Пам'ять. Люди» (2019), «Довідник з архівних фондів особового походження» (2017) та ін. Завдяки видавничій і науково-дослідній роботі Архів Президента РК став не лише найбільшим архівосховищем документів з політичної історії Казахстану, а й центром популяризації ретроспективної документної інформації та історичних знань. Просвітницьку діяльність архівної установи зосереджено також на організації виставок, приурочених до пам'ятних дат і видатним казахським діячам, проведенні лекцій та екскурсій для молоді, зарубіжних гостей і дослідників. Як й інші казахські установи документальної спадщини, архів велику увагу приділяє популяризації історичного знання серед школярів. Так, співробітників установи запрошують на відкриті уроки алматинських шкіл, де вони мають змогу представити унікальні документи та фотоматеріали, що висвітлюють головні події в історії держави.

Висновки. Таким чином, можна зазначити, що за останні десятиліття документальна спадщина інституту президентства в Республіці Казахстан привернула увагу фахівців з історичної, архівної, музейної та бібліотекознавчої науки, що позначилося не лише на організації її формування й ефективного збереження, а також на використанні її у виховному та навчальному процесі, розвитку громадянського суспільства і введенні в національний і світовий інформаційний простір. Документальні ресурси інституту президентства в країні представлено переважно спадщиною Першого президента Н. Назарбаєва. Документальна спадщина Н. Назарбаєва, яка зосереджена в Президентській бібліотеці, Музеї Першого президента та Архіві Президента, тісно вплетена в новітню історію Казахстану й розбудову нації та країни. Тому вивчення та популяризація історії незалежного Казахстану відбувається через призму багатогранної діяльності Першого президента. Отже, культурно-просвітницьку діяльність Президентської бібліотеки, музею, фонду та архіву спрямовано не лише на розкриття власних документальних фондів і популяризацію особистості Президента-засновника, а й на формування в молоді поваги до історії та державницьких інституцій.

Необхідно також відмітити особливості інституцій зі збереження документальної спадщини інституту президентства в Казахстані – на відміну від більшості подібних установ в інших країнах, у Казахстані вони були створені та активізували свою діяльність при діючому Президентові. Отже, вони постійно розвивалися, розширювалися та модернізувалися за активної підтримки діючої влади, а також стали інформаційно-просвітницьким центром із залученням експертного й молодіжного середовища. Сьогодні в багатьох країнах світу організуються президентські бібліотеки, музеї, фонди, які займаються як збереженням документальної спадщини глави держави, так і сприянням її дослідженню та популяризації. Отже, досвід казахстанських установ є цінним для дослідників і співробітників цих установ.

Список бібліографічних посилань

1. Алимгазинов К. Работа архива Президента РК в условиях карантинных мер в 2020 г. *Информ.-метод. бюл. Архива Президента Республики Казахстан*. 2020. № 2 (30). URL: http://archive.president.kz/upload/iblock/a7c/%D0%91%D1%8E%D0%BB%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8C_30_2020.pdf

2. Амантаева А., Журхабаев Д., Наурызбаев Е. Музей Первого Прези-

дента ждет посетителей в новом здании. URL: <https://khabar.kz/ru/news/obshchestvo/item/128035-muzej-pervogo-prezidenta-zhdjot-posetitelej-v-novom-zdanii>

3. Библиотека Первого Президента – Лидера нации символизирует жизненную силу современного Казахстана. URL: <http://spectr.com.kz/category/kultura/biblioteka-pervogo-prezidenta-lidera-natsii-simvoliziruet-zhiznennuyu-silu-sovremennogo-kazakhstan.html>

4. Библиотека Первого президента Казахстана открылась в Астане. URL: <http://vechastana.kz/novosti/biblioteka-pervogo-prezidenta-kazakhstan-otkrylas-v-astane>

5. В Астане презентовали уникальный проект «Мобильная библиотека Лидера нации». URL: <http://namig.kz/news/v-astane-prezentovali-unikalnyu-proekt-mobil-naya-biblioteka-lidera-nacii>

6. Волонтерство и практика. *Библиотека Первого президента Республики Казахстан*. URL: <https://presidentlibrary.kz/ru/volunteeringand-practice>

7. Жиембай М. Библиотека Елбасы: что мы знаем о книжном фонде “NN”. URL: https://www.inform.kz/ru/biblioteka-elbasy-chto-my-znaem-o-knizhnom-fonde-nn_a3302251

8. Жумабеков Б. «Мы ведем летопись Казахстанского пути»: [Библиотека Первого президента Республики Казахстан – Лидера нации]. *Казахстан. правда*. 2015. 13 март. С. 6.

9. Иванова М. Библиотека Елбасы: история независимости в документах и экспонатах. URL: <https://liter.kz/biblioteka-elbasy-istoriya-nezavisimosti-v-dokumentah-i-eksponatah>

10. Казанцева Т. Редкому экспонату Библиотеки Первого президента РК – 20 миллионов лет. *Литер*. 2017. 6 июл.

11. Книжную выставку ко Дню Первого президента РК организовали жамбылские полицейские. URL: https://www.inform.kz/ru/knizhnuyu-vystavku-ko-dnyu-pervogo-prezidenta-rk-organizovali-zhambylskie-policeyskie_a3724931

12. Малиновский В. А. ЛИДЕР: президентская власть в Казахстане на рубеже эпох. Астана : НормаК, 2012. 528 с.

13. Много Назарбаева не бывает? Зачем в Нур-Султане построили еще один музей Первого президента. URL: <https://rus.azattyq.org/a/why-was-another-museum-of-the-first-president-built-in-nur-sultan/30890796.html>

14. Музеи постсоветского пространства : интервью с директором Музея Первого президента Республики Казахстан А. С. Сагынғали. *Современ. проблемы сервиса и туризма*. 2009. № 2. С. 40–45.

15. Музей Первого президента РК переехал. URL: <https://24.kz/ru/news/social/item/426402-muzej-pervogo-prezidenta-rk-pereekhal>
16. Музея первый юбилей. URL: <http://www.kazpravda.kz/articles/view/muzeya-pervii-ubilei>
17. Научно-образовательная программа. *Библиотека Первого президента Республики Казахстан*. URL: <https://elbasylibrary.gov.kz/ru/node/57>
18. Новый дом для музея : [в историко-культурном пространстве столицы пополнение – на левобережье открываются новые музейные залы Библиотеки Елбасы. Расположены они в современном сооружении рядом с Назарбаев-центром]. *Казахстан. правда*. 2020. 1 окт.
19. О некоторых вопросах государственного учреждения «Библиотека Первого президента Республики Казахстан – Лидера Нации». URL: <http://normativ.kz/view/108013>
20. Об архиве. *Архив Президента Республики Казахстан*. URL: <http://archive.president.kz/ru/archive/about>
21. Пивовар Е. И., Гуштин, А. В., Левченков, А. С. Научно-просветительские центры и их роль в популяризации современного документального наследия в Республике Казахстан. *Вестн. архивиста*. 2017. № 3. С. 99–117.
22. Политический обозреватель разобрал итоги референдума в Казахстане. URL: <https://ortcom.kz/ru/novosti/1654664291>
23. Путеводитель по фондам Архива Президента Республики Казахстан : справочно-информ. изд. / сост.: Е. М. Грибанова, А. А. Сейсенбаева / под общ. ред. Б. А. Джапарова. Изд. 2-е, доп. Алматы, 2016. 310 с.
24. Серия «Воспоминания современников Елбасы». Елбасы, которого мы знаем. Книга 3. *Библиотека Первого президента Республики Казахстан*. URL: <https://elbasylibrary.gov.kz/ru/node/7164>
25. «О создании Музея Первого президента Республики Казахстан : Указ Президента от 28.08.2004 № 1431. URL: http://kazakhstan.news-city.info/docs/sistema/dok_ieyarz.htm
26. Фонд и Библиотека Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации. Астана, 2013. 132 с.
27. Фонд Первого Президента РК – Елбасы: время развития и новых возможностей. URL: https://www.inform.kz/ru/fond-pervogo-prezidenta-rk-elbasy-vremya-razvitiya-i-novyh-vozmozhnostey_a3651699
28. Чиликова Е., Грибанова Е. Вклад архива Президента Республики Казахстан в изучение персоналистики. *Информ.-метод. бюл. Архива Президента Республики Казахстан*. 2019. № 2 (28). URL: http://archive.president.kz/upload/iblock/980/2019_2.pdf

29. Шайхынова А. Око притяжения : [О своей очень интересной работе рассказал первый заместитель директора, ГУ «Библиотека Первого президента РК – Елбасы», д-р полит. наук А. Рахимжанов]. *Лугер*. 2018. 23 окт.

30. Электронный каталог. *Архив Президента Республики Казахстан*. URL: <http://archive.president.kz/ru/funds/ecatalog>

References

1. Alimgazinov, K. (2020). Rabota arkhiva prezidenta RK v usloviakh karantinnykh mer v 2020 g. [The work of the archive of the President of the Republic of Kazakhstan under quarantine measures in 2020]. *Informatsionno-metodicheskii biulleten Arkhiva Prezidenta Respubliki Kazakhstan – Transactions of Information and Methodological Bulletin of the Archive of the President of the Republic of Kazakhstan*, 2 (30) [in Russian]. Retrieved from http://archive.president.kz/upload/iblock/a7c/%D0%91%D1%8E%D0%BB%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8C_30_2020.pdf

2. Amantaeva, A., Zhurkhabaev, D., Nauryzbaev, E. Muzei Pervogo Prezidenta zhdet posetitelei v novom zdanii [The Museum of the First President is waiting for visitors in a new building]. *khobar.kz* [in Russian]. Retrieved from <https://khabar.kz/ru/news/obshchestvo/item/128035-muzej-pervogo-prezidenta-zhdjot-posetitelej-v-novom-zdanii>

3. Biblioteka Pervogo Prezidenta – Lidera natsii simvoliziruet zhiznennuiu silu sovremennogo Kazakhstana [The Library of the First President – the Leader of the Nation symbolizes the vitality of modern Kazakhstan] [in Russian]. Retrieved from <http://spectr.com.kz/category/kultura/biblioteka-pervogo-prezidenta-lidera-natsii-simvoliziruet-zhiznennuyu-silu-sovremennogo-kazakhstan.html>

4. Biblioteka Pervogo Prezidenta Kazakhstana otkrylas v Astane [Library of the First President of Kazakhstan opened in Astana] [in Russian]. Retrieved from <http://vechastana.kz/novosti/biblioteka-pervogo-prezidenta-kazakhstan-otkrylas-v-astane>

5. V Astane prezentovali unikalnyi proekt “Mobilnaia biblioteka Lidera natsii” [A unique project “Mobile Library of the Leader of the Nation” was presented in Astana] [in Russian]. Retrieved from <http://namig.kz/news/v-astane-prezentovali-unikal-nyy-proekt-mobil-naya-biblioteka-lidera-nacii>

6. Volonterstvo i praktika [Volunteering and practice]. *Biblioteka Pervogo Prezidenta Respubliki Kazakhstan – Library of the First President of the*

Republic of Kazakhstan [in Russian]. Retrieved from <https://presidentlibrary.kz/ru/volunteeringandpractice>

7. Zhiembai, M. Biblioteka Elbasy chto my znaem o knizhnom fonde “NN” [Library of Elbasy: what do we know about the NN book fund] [in Russian]. Retrieved from https://www.inform.kz/ru/biblioteka-elbasy-chto-my-znaem-o-knizhnom-fonde-nn_a3302251

8. Zhumabekov, B. (2015). “My vedem letopis Kazakhstanskogo puti”: [Biblioteka Pervogo Prezidenta Respubliki Kazakhstan – Lidera natsii] [“We are chronicling the Kazakh path”: (Library of the First President of the Republic of Kazakhstan – Leader of the Nation)]. *Kazakhstanskaia pravda – Kazakhstan Truth*. 13.03. (p. 6) [in Russian].

9. Ivanova, M. Biblioteka Elbasy istoriia nezavisimosti v dokumentakh i eksponatakh [Library of Elbasy: the history of independence in documents and exhibits] [in Russian]. Retrieved from <https://liter.kz/biblioteka-elbasy-istoriya-nezavisimosti-v-dokumentah-i-eksponatah>

10. Kazantseva, T. (2017). Redkomu eksponatu Biblioteki Pervogo Prezidenta RK 20 millionov let [A rare exhibit of the Library of the First President of the Republic of Kazakhstan is 20 million years old]. *Liter*. 6.07 [in Russian].

11. Knizhnuui vystavku ko Dniu Pervogo Prezidenta RK organizovali zhambylskie politseiskie [The book exhibition dedicated to the Day of the First President of the Republic of Kazakhstan was organized by Zhambyl policemen] [in Russian]. Retrieved from https://www.inform.kz/ru/knizhnuyuvystavku-ko-dnyu-pervogo-prezidenta-rk-organizovali-zhambylskie-policeyskie_a3724931

12. Malinovskii, V. A. (2012). LIDER: prezidentskaia vlast v Kazakhstane na rubezhe epoch [LEADER: presidential power in Kazakhstan at the turn of the era]. Astana: NormaK [in Russian].

13. Mnogo Nazarbaeva ne byvaet? Zachem v Nur-Sultane postroili eshche odin muzei pervogo Prezidenta [Can’t there be a lot of Nazarbayev? Why was another museum of the First President built in Nur-Sultan] [in Russian]. Retrieved from <https://rus.azattyq.org/a/why-was-another-museum-of-the-first-president-built-in-nur-sultan/30890796.html>

14. Muzei postsovetskogo prostranstva Interviu s direktorom Muzeia Pervogo Prezidenta Respubliki Kazakhstan A. S. Sagyngali [Museums of the post-Soviet space. Interview with the director of the Museum of the First President of the Republic of Kazakhstan A. S. Sagyngali]. (2009). *Sovremennnye problemy servisa i turizma – Modern Problems of Service and Tourism*, 2, 40–45 [in Russian].

15. Muzei Pervogo Prezidenta RK pereekhal [Museum of the First President of the Republic of Kazakhstan moved] [in Russian]. Retrieved from <https://24.kz/ru/news/social/item/426402-muzej-pervogo-prezidenta-rk-pereekhal>

16. Muzeia pervyi iubilei [Museum's first anniversary] [in Russian]. Retrieved from <http://www.kazpravda.kz/articles/view/muzeya-pervii-ubilei>

17. Nauchno-obrazovatelnaia programma [Scientific and educational program]. *Biblioteka Pervogo Prezidenta Respubliki Kazakhstan – Library of the First President of the Republic of Kazakhstan* [in Russian]. Retrieved from <https://elbasylibrary.gov.kz/ru/node/57>

18. Novyi dom dlia muzeia: [v istoriko-kulturnom prostranstve stolitsy popolnenie na levoberezhze otkryvaiutsia novye muzeinye zaly Biblioteki Elbasy. Raspolzheny oni v sovremennom sooruzhenii riadom s Nazarbaevtsentrom] [A new home for the museum: (replenishment in the historical and cultural space of the capital – new museum halls of the Library of Elbasy are opening on the left bank. They are located in a modern building next to the Nazarbayev Center)]. (2020). *Kazakhstanskaia Pravda – Kazakhstan Truth*. 01.10 [in Russian].

19. O nekotorykh voprosakh gosudarstvennogo uchrezhdeniia “Biblioteka Pervogo Prezidenta Respubliki Kazakhstan – Lidera natsii” [On some issues of the state institution “Library of the First President of the Republic of Kazakhstan – the Leader of the Nation”] [in Russian]. Retrieved from <http://normativ.kz/view/108013>

20. Ob archive [About the archive]. *Arkhiv Prezidenta Respubliki Kazakhstan – Archive of the President of the Republic of Kazakhstan* [in Russian]. Retrieved from <http://archive.president.kz/ru/archive/about>

21. Pivovar, E. I., Gushchin, A. V., Levchenkov, A. S. (2017). Nauchno-prosvetitskies tsentry i ikh rol v populiariatsii sovremennogo dokumentalnogo naslediiia v Respublike Kazakhstan [Scientific and educational centers and their role in the popularization of modern documentary heritage in the Republic of Kazakhstan]. *Vestnik arkhivista – Herald of an Archivist*, 3, 99–117 [in Russian].

22. Politicheskii obozrevatel razobral itogi referendum v Kazakhstane [Political observer analyzed the results of the referendum in Kazakhstan] [in Russian]. Retrieved from <https://ortcom.kz/ru/novosti/1654664291>

23. Griбанова, E. M., Seisenbaeva, A. A. (Ed.). (2016). Putevoditel po fondam Arkhiva Prezidenta Respubliki Kazakhstan: spravocno-informatsionnoe izdanie [Guide to the funds of the Archive of the President of the Republic of Kazakhstan: Reference and information publication]. Almaty [in Russian].

24. Seriiia “Vospominaniia sovremennikov Elbasy”. Elbasy kotorogo

my znamy [Series “Memoirs of the contemporaries of Elbasy”. Elbasy we know]. *Kniga 3. Biblioteka Pervogo Prezidenta Respubliki Kazakhstan – Book 3. Library of the First President of the Republic of Kazakhstan* [in Russian]. Retrieved from <https://elbasylibrary.gov.kz/ru/node/7164>

25. Ukaz Prezidenta ot 28.08.2004 No. 1431 “O sozdanii Muzeia pervogo prezidenta Respubliki Kazakhstan” [Decree of the President dated August 28, 2004 No. 1431 “On the establishment of the Museum of the First President of the Republic of Kazakhstan”] [in Russian]. Retrieved from http://kazakhstan.news-city.info/docs/sistema/dok_ieyarz.htm

26. Fond i Biblioteka Pervogo prezidenta Respubliki Kazakhstan – Lidera natsii [Foundation and Library of the First President of the Republic of Kazakhstan – Leader of the Nation]. (2013). Astana [in Russian].

27. Fond Pervogo Prezidenta RK – Elbasy: vremia razvitiia i novykh vozmozhnostei [Fund of the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy: time for development and new opportunities] [in Russian]. Retrieved from https://www.inform.kz/ru/fond-pervogo-prezidenta-rk-elbasy-vremya-razvitiya-i-novykh-vozmozhnostey_a3651699

28. Chilikova, E., Gribanova, E. (2019). Vklad arkhiva prezidenta Respubliki Kazakhstan v izuchenie personalistiki [The contribution of the archive of the President of the Republic of Kazakhstan to the study of personalistics]. *Informatsionno-metodicheskii biulleten Arkhiva Prezidenta Respubliki Kazakhstan – Information and Methodological Bulletin of the Archive of the President of the Republic of Kazakhstan*, 2 (28) [in Russian]. Retrieved from http://archive.president.kz/upload/iblock/980/2019_2.pdf

29. Shaikhynova, A. (2018). Oko pritiazheniia: [O svoei ochen interesnoi rabote rasskazal pervyi zamestitel direktora, GU “Biblioteka Pervogo prezidenta RK Elbasy”, doktor politicheskikh nauk A. Rakhimzhanov] [Eye of attraction: (First Deputy Director, State Institution “Library of the First president of the Republic of Kazakhstan – Elbasy”, Doctor of Political Sciences A. Rakhimzhanov spoke about his very interesting work)]. *Liter*: 23.10 [in Russian].

30. Elektronnyi katalog [Digital catalogue]. *Arkhiv Prezidenta Respubliki Kazakhstan – Archive of the President of the Republic of Kazakhstan* [in Russian]. Retrieved from <http://archive.president.kz/ru/funds/ecatalog>

Стаття надійшла до редакції 25.06.2022.

Volodymyr Udovik,

PhD (History), Senior Researcher,

Director of the Fond of the Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: udovik@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7749-8095>

Documentary Resources of the Institute of the Presidency in the Republic of Kazakhstan: Forms of Preservation and Provision of Access

The article examines the forms of organizing the formation and preservation of the documentary heritage of the Institute of the Presidency of the Republic of Kazakhstan, in particular the Library of the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, the Museum of the Library of the First President of the Republic of Kazakhstan, the Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, etc. Documentary resources of the institution of the presidency in the country are represented mainly by the legacy of the First President N. Nazarbayev.

The article examines the peculiarities of the creation of these organizations, their activities in providing access to documents and materials, presenting information resources in the global network, as well as participation in corporate international projects for the preservation of cultural and national heritage. The author emphasizes that the cultural and educational activities of the Presidential Library, Museum, Foundation and Archive are aimed not only at the disclosure of their own documentary funds and the popularization of the personality of the founding president, but also at the formation of respect for history and state institutions among young people.

The largest institution is the Library of the First President of the Republic of Kazakhstan, which was created in 2014 on the basis of the state institution *Nazarbayev Center*. And since 2016, the Museum of the First President joined the Library. Therefore, the Library was able to accumulate the most archival, museum, and library resources from the life and activities of the First President of the Republic of Kazakhstan. A feature of the Library of the First President is its interactive nature and the use of the latest information and environmental technologies in the building and library processes. And, therefore, accessibility to documentary funds is much higher compared to other similar institutions.

Keywords: presidential library, museum, archive, institution of the presidency, Republic of Kazakhstan.